

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувачка випускової кафедри

_____ Ніна РЖЕВСЬКА

« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ»**

Виконавець: здобувачка вищої освіти 4 курсу, 408 Б групи, Дюкарева Діана
Віталіївна

Керівник: к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних
студій Боротканич Наталія Петрівна

Нормоконтролер _____

(підпис)

Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	8
1.1. Генезис та еволюція дипломатичного протоколу як важливого інструменту міжнародних відносин	8
1.2. Загальна характеристика та роль дипломатичного протоколу у міжнародних відносинах	15
1.3. Основні принципи дипломатичного протоколу	19
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	25
2.1. Фактори виникнення норм дипломатичного протоколу	25
2.2. Місце дипломатичного протоколу в реалізації норм міжнародного права (на прикладі ООН)	28
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ	37
3.1. Традиції та сучасний міжнародний досвід організації протокольних служб	37
3.2. Наслідки невиконання дипломатичного протоколу	41
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

МЗС – Міністерство закордонних справ

АТЕС – Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво

КНР – Китайська Народна Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

КЕ – Муніципалітет у Франції, у регіоні О-де-Франс, департамент Сомма

ЗМІ – Засоби масової інформації

РФ – Російська Федерація

РЄ – Рада Європи

ЄС – Європейський Союз

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний світовий розвиток характеризується все більшим різноманіттям зовнішньополітичної діяльності країн. При цьому в ХХІ столітті вона охоплює не тільки широкий спектр взаємовідносин між державами, а й

найскладніші глобальні проблеми, що стосуються долі людської цивілізації, які можна вирішити лише загальними зусиллями народів нашої планети. Серед них на передній план висуваються такі загрози, як: поширення ядерної зброї на землі, роззброєння, збереження сфери проживання, раціональне використання енергетичних та сировинних ресурсів, боротьба з бідністю та злиднями, освоєння космосу та світового океану.

Кардинальною проблемою людства у наш час виступає проблема війни та миру. Ці два найважливіших для долі людства поняття давно і ґрунтовно увійшли до суспільної свідомості великих і малих народів, у практику міжнародних відносин минулих і існуючих держав планети. Вікова мрія передових розумів всіх народів Землі пов'язувалася з надією на мир, причому тривалий і міцний.

Мир за своєю сутністю та спрямованістю протистоїть війні. Саме він є вирішальною основою для подальшого існування людства та головною передумовою для реалізації всіх інших суспільних проблем. Ось чому нині важливо розвивати співпрацю між народами, задля зміцнення миру. активно розбудовувати відносини між країнами на його користь. Реалії сучасної епохи зумовлюють створення нового міжнародного правопорядку, здатного забезпечити розвиток людської цивілізації у ХХІ столітті. У той же час формування нового міжнародного порядку протікає в наш час суперечливо, з появою нових загроз безпеці народів і держав.

Пошуки їх вирішення призвели до посилення дипломатичної активності держав у сучасних відносинах між ними, до необхідності укладання відповідних договорів на правовій основі. Слід наголосити, що у створенні нового міжнародного порядку, що спирається на правові норми, значну роль грають дипломатичні служби, різні установи ООН, масові громадські організації. Вони активно сприяють формуванню цивілізаційних міжнародних відносин, гуманізації міжнародного спілкування для людей, зміцнюють стабільність у державних відносинах. Однак такий процес у сучасному світі відбувається неоднозначно і складно, нерідко із рухом назад.

У сучасних умовах розвитку відносин країн потреба збереження миру та забезпечення безпеки народів підвищує значущість дипломатичних засобів у їх забезпеченні взагалі, місце та роль дипломатичного протоколу особливе. Таким чином, актуальність теми обумовлена такими обставинами:

1. Внаслідок припинення тривалого етапу «холодної війни» суттєво зменшилася ймовірність виникнення глобальної ядерної війни. Однак у світі відбувається сплеск націоналізму, сепаратизму, різноманітного релігійного екстремізму на регіональному і локальному рівні. З'являються у різних регіонах планети зони нових збройних конфліктів та міжнародної напруженості, які несуть у собі загрозу залучення різних держав планети. Водночас вирішення подібних складних питань має ґрунтуватися не на силових (військових) засобах їх вирішення.

У обставинах і тенденціях їх розвитку, що нині складаються, зростає роль і значення діяльності ООН, різних її інститутів і організацій, переговорних процесів з імперативним виконанням дипломатичного протоколу, неухильним дотриманням положень відповідних конвенцій та міжнародно-правових норм щодо забезпечення миру та безпеки на планеті.

2. У світі йде активний процес зміни системи міжнародних відносин, перерозподілу областей зовнішньополітичного та дипломатичного впливу, розбудови зон державних інтересів між США, Західною Європою, Японією. До цього процесу активно підключаються такі країни, як Китай, Індія, Іран та Росія. У таких умовах виникає об'єктивна потреба зусилля дипломатичної діяльності з боку держав, що спирається на норми та принципи міжнародного права.

3. На європейській території відбувається історичний процес становлення та розвитку країн. Причому вони характеризуються не стійким соціально-економічним розвитком, недостатньо послідовною та непередбачуваною політичною діяльністю, зміною дипломатичних пріоритетів стосовно держав як суб'єктів міжнародного права.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у розкритті змісту та специфіки механізму міжнародно-правового функціонування дипломатичного протоколу з урахуванням реалій сучасного світу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

- дослідити генезис та еволюцію дипломатичного протоколу як важливого інструменту міжнародних відносин;
- дати загальну характеристику та визначити роль дипломатичного протоколу у міжнародних відносинах;
- розкрити основні принципи дипломатичного протоколу;
- розглянути реалізацію дипломатичного протоколу у міжнародній діяльності;
- проаналізувати міжнародний досвід застосування дипломатичного протоколу.

Об'єктом дослідження є дипломатичний протокол як інструмент відносин між державами.

Предметом дослідження є місце, роль та особливості дипломатичного протоколу у міжнародних відносинах.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження став системний аналіз, що спирається на порівняльно-правовий, історичний, структурний, логічний та інші методи наукового пізнання.

Комплексний характер теми дослідження зумовив необхідність використання при написанні роботи не тільки праць вітчизняних та зарубіжних учених – фахівців з міжнародних відносин та дипломатії, а й праць представників таких наук як соціальна філософія, соціологія, історія, які викладали ті чи інші аспекти проблеми.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел. Загальний обсяг роботи складає - 59 сторінок. Список використаних інформаційних джерел нараховує 62 позиції.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

- Генезис та еволюція дипломатичного протоколу як важливого інструменту міжнародних відносин

З початку нового тисячоліття сучасний світ занурюється в епоху глибокої взаємозалежності. Світова економіка та передові технології приховують межі та відстані. Зараз, як ніколи раніше, світ має навчитися жити разом, поважаючи розбіжності у досягненні спільних цілей. Головне завдання на сьогоднішній момент – зміцнювати позитивні сили взаємозалежності та звести до мінімуму негативні.

Повинен вибудовуватися конструктивний діалог, який дозволить вирішувати питання у різних сферах життя, наприклад, як вирішити економічну кризу та боротися з глобальним потеплінням, злиднями, хворобами та відсутністю доступу до освіти; як ми можемо підвищити нашу безпеку та зменшити релігійні, культурні та ідеологічні конфлікти.

Все це вимагає величезної міжнародної співпраці, в якій дипломатія та грамотне застосування дипломатичного протоколу відіграватимуть вирішальну роль. Відповідно до загальноприйнятого розуміння, дипломатичний протокол є сукупність правил, традицій і умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, іншими офіційними особами у процесі міжнародного спілкування [18, с.35].

Протокол не є самоціллю. Швидше, це засіб, за допомогою якого люди всіх культур можуть спілкуватися один з одним. Це дозволяє їм вільно концентруватися на своєму вкладі у суспільство як особистому, так і професійному. Перш ніж розібрати, що таке дипломатичний протокол і для чого він потрібен, які є у нього функції та норми, ми хочемо дати визначення дипломатичному протоколу, яке викладене у дипломатичному словнику.

Дипломатичний протокол – сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різних дипломатичних актів,

форми відносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн [10, с.27]. Дипломатичний протокол є не лише зведенням загальноприйнятих правил, але також є організаційно-політичним інструментом, який допомагає регулювати відносини, виконувати завдання зовнішньої політики.

Дипломатичний протокол – невід'ємний організаційно-політичний інструмент дипломатичної служби та професійного забезпечення зовнішньополітичної діяльності державних структур. Це один із загальновизнаних інструментальних компонентів дипломатичної діяльності, покликаний служити успішному виконанню цілей та завдань зовнішньої політики будь-якої країни. У цьому полягає головне значення дипломатичного протоколу [1, с.66].

З двох визначень ми зрозуміли, що дипломатичний протокол є важливою складовою зовнішньої політики та міжнародних відносин. У світі, дипломатичний протокол має широке застосування і кожні дипломатичні зустрічі відбуваються відповідно до вимог дипломатичного протоколу.

Протокол – не винахід якоїсь однієї країни чи групи дипломатів; це категорія історична, результат багатовікового спілкування держав і народів між собою, накопичення та відбору з нескінченних повторень тих правил поведінки, які найбільшою мірою відповідали інтересам підтримки спілкування [11, с.32]. Дипломатичний протокол має багату історію, особливості та традиції, але його основа стабільна та постійна.

До його основи можна віднести глибоке вираження поваги до високопоставленого іноземного гостя, а в його особі до всього народу та країни, які він представляє. Правила та норми дипломатичного протоколу, що склалися на цей час, регулюють майже всі форми зовнішньополітичного та міжнародно-економічного співробітництва. Дипломатичний етикет є складовою частиною дипломатичного протоколу. Дипломатичний протокол не з'явився раптово, він бере свій початок ще в далекому минулому.

Історія виникнення дипломатичного протоколу була зафіксована із виникненням дипломатії. Тому ми хочемо розглянути історію виникнення та становлення дипломатії і дипломатичного протоколу загалом [5, с.89]. Дипломатія виникла ще до нашої ери, але, на жаль, більших відомостей про це немає.

Відомо, що Стародавній Єгипет укладав міжнародні договори та військові союзи. У Греції, Візантії, Китаї виникли зачатки дипломатії. У міру розвитку дипломатичних відносин між країнами стала виникати потреба у створенні загальноприйнятих правил, які допомагали б у розвитку міжнародного спілкування. Ранні писання єгиптян показують, що вони використовували правила керувати повсякденними ритуалами. Ритуали перетворювалися протягом століть у те, що тепер ми називаємо як добрі манери.

Слід зазначити, що дипломатія Стародавнього світу, античності та Середньовіччя була пронизана сакральною свідомістю. Ритуальні танці, що виконуються членами племені перед укладанням договору, принесення жертвопринесень та обряд «питання оракула» напередодні важливих зовнішньополітичних акцій у Стародавній Греції, все свідчить про сакралізацію дипломатичних актів. Сакральний характер мала і дипломатія Середніх віків [16, с.32].

Загалом, у середньовічному суспільстві не існувало чіткого поділу на внутрішню та зовнішню політику. У феодальному суспільстві порівняно рідкісні, по суті, надзвичайні посольства склалися, як правило, з представників найбільш освіченого духовенства. Найрозвиненішою дипломатією того часу була дипломатія римських пап, а найважливішими дипломатичними форумами були церковні собори, у яких нерідко у присутності світських господарів обговорювалися політичні питання.

І в Київській Русі в цей період дипломатична діяльність мала своєрідний характер, включаючи в себе, поряд з договорами про союз, торгівлю, поселення тощо, з'їзди питомих князів, посередництво при вирішенні суперечок між ними та ін. Варто зазначити, що необхідність дипломатичного протоколу виникла з розвитком держав та становлення дипломатичної служби. Було потрібне зведення певних норм і правил поведінки та спілкування, яке б полегшувало переговори та сприяло б розвитку позитивних відносин.

Важливою віхою виникнення держави нового типу, формування нової системи міждержавних відносин, отже, і становлення нової дипломатичної системи стала так звана «папська революція», ініційована ще у XI столітті Папою Григорієм VII» [20]. Наслідком цієї революції став початок відокремлення світських функцій від церковних.

Починається бурхливий розвиток світського права. Перша спроба письмово оформити норми дипломатичного протоколу була в 1504 р., папа Юлій II створив реєстр давнини монархії. Приклади становлення дипломатичного протоколу, чи «посольського звичаю», як його називали у минулому, містить історія Київської Русі. Через своє географічне розташування, Київська Русь відчувала великий вплив Азії та Європи, одночасно сприймаючи той іноземний досвід, який відповідає запитам політичної еліти у певні історичні періоди.

На новий рівень вийшла дипломатія за часів розквіту Київської Русі за часів правління Володимира Великого, межі держави якої поширювалися на Польщу, Угорщину, Чехію, Німеччину – на Заході та на Волзьких Болгар - на Сході, яка була тісно пов'язана торговими, дипломатичними та військовими контактами з усім культурним світом того часу. На період князювання Володимира Великого припадає активізація дипломатичних відносин із Візантією та Римом, пов'язана з проблемою хрещення Русі.

Міжнародні договори та спілки Київської Русі дуже часто підкріплювалися династичними зв'язками. Дотичні шлюби князів беруть свій початок від Володимира Великого, який вперше одружився з чеською князівною і фіксуються протягом одинадцяти поколінь, аж до правнуків короля Данила Галицького, який охоплює майже чотири з половиною століття, а загальний список цих шлюбів перевищує 100 [26, с.78].

Посольський наказ, заснований 1549 року, став першим органом управління у вітчизняній історії. Він займався питаннями зовнішніх зносин. Приблизно так само можна датувати виникнення перших норм посольського церемоніалу (протоколу). До появи Посольського наказу питання, пов'язані з приїздом чужоземних послів, вирішувалися Великим князем.

У XV-XVII ст. у «звичаї» було багато своєрідності; у ньому поєднувалися уявлення про ідеал держави та спадщину принизливої залежності від Золотої Орди, церемоніальні норми удільних князівств та елементи ритуалу монгольських ханств та країн Західної Європи. Усі складові елементи цього «звичаю» були націлені на зміцнення престижу держави, мали смислове навантаження [29, с.56].

До середини XVIII століття розпочалося формування самостійної протокольної служби у складі зовнішньополітичного відомства. Посольський звичай поступово був перетворений на дипломатичний протокол і церемоніал, на зміну ритуалу, заснованому на звичаї та традиціях, прийшов етикет, що відповідає європейським нормам міжнародної ввічливості та загальноприйнятим світським умовам.

З'явилися посади церемоніймейстера та обер-церемоніймейстера, які були зобов'язані стежити за дотриманням встановленого церемоніалу та етикету. Поняття «протокол», який закріпився у практиці міждержавних відносин із XIX ст., по суті залишається тим самим церемоніалом XVIII ст., але пишність і багатства, зникли.

На початку XX століття новій радянській владі було не до протоколу, йшла громадянська війна, революція і лише у 1923 році з'явився повноцінний протокольний відділ у межах Міністерства Іноземних Справ. Тоді протокол МЗС був єдиним протоколом країни. У радянські часи протокол продовжував активно розвиватися та видозмінюватися.

На нашу думку, великий внесок у розвиток дипломатичного протоколу внесла Віденська конвенція, яка відбулася 18 квітня 1961 року у місті Відень. Саме там було підписано конвенцію, яка досі регулює дипломатичні питання. 18 квітня 1961 року внаслідок багаторічної роботи в місті з кодифікації посольського права комітетів Ліги Націй, а потім ООН у місті Відні було підписано Віденську конвенцію про дипломатичні зносини. У розробці та підписанні брав участь СРСР.

Ця конвенція регулює багато питань дипломатії та дипломатичного протоколу по теперішній час. Протокол досить гнучкий і тому в рамках загальноприйнятих норм

допустимі варіації з урахуванням стану відносин між країнами, соціально-економічного устрою та ідеології, національних та релігійних особливостей та історичних традицій [35, с.250].

Після великих зусиль, в 1961 р. все ж таки вдалося виробити Віденську конвенцію про дипломатичні зносини, якої повинні дотримуватися всі держави, навіть ті, хто вирішив утриматися від приєднання. Вони віддали перевагу прийняти свої правила, які випливають з Віденської конвенції. Усі держави світу, у тому числі й ті, які формально утримуються від приєднання до Конвенції, дотримуються зафіксованих у ній норм, а протокольні служби враховують ці норми у своїй практичній роботі.

У деяких державах Віденська конвенція була інкорпорована в національні законодавства і стала розглядатися як норма національного права [6]. Розробка та підписання Віденської конвенції має величезне значення в сучасному світі, оскільки до цього дня вона є регулюючим інструментом дипломатичних відносин.

Нові основні положення української державної практики, поділяють візити на найвищому та високому рівні за характером прийому на державні візити, офіційні візити, робочі візити, візити проїздом та неофіційні візити. Так само в положенні регламентується обсяг заходів, що входять до програми візиту та їхнього церемоніалу. На основі принципу взаємності і виходячи з практики, вирішуються такі питання, як: безпека, харчування, розміщення, транспорт та ін. Більш чітко визначені критерії, які визначають характер і церемоніал заходів, пов'язаних з прийомом високопоставлених іноземних гостей в нашій країні [21, с.44].

Виходячи з критерію політичної доцільності визначається вид візиту за домовленістю обох сторін. Отже, можна назвати, що український дипломатичний протокол отримав нову правову основу. Він враховує назрілі країни зміни і сучасні тенденції міжнародного співробітництва. До чинної протокольної практики внесено досить суттєві корективи, які зачіпають, насамперед проведення візитів на найвищому та високому рівні та ступінь участі в них офіційних посадових осіб.

Кожна держава дотримується своїх правил прийому іноземних гостей різного рівня, керуючись існуючою міжнародною практикою, взаємністю, національними традиціями та звичаями народу. Беруться до уваги і тенденції, що спостерігаються у міжнародній протокольній практиці: зробити норми протоколу більш простими та зручними [28, с.114]. Принципи дипломатичного протоколу є основою норм дипломатичного протоколу.

Майже всі держави мають суверенітет і використовують рівні права та привілеї у міжнародному спілкуванні. Один із таких принципів – це принцип взаємності, він має велике значення у дипломатичній практиці. Суворі норми дипломатичного протоколу та етикету говорять нам про те, що потрібно дотримуватися правил обов'язковості відповіді, вступного та заключного компліменту. Якщо упустити такі

нюанси, наприклад, як вступний комплімент, це може бути розцінено як неповага чи дружелюбність.

У результаті це може призвести до міжнародного конфлікту. Також, важливе значення у дипломатичній практиці відіграє принцип старшинства. Принцип старшинства залежить від рангу представника [36, с.17]. В основі норм дипломатичного етикету лежить суворе та безумовне дотримання звичаїв та правил країни перебування, її законодавства та встановлених порядків. По суті, дипломатичний етикет лише доповнює правила загальногромадянського етикету, які повною мірою поширюються і на всіх дипломатів.

Протокол варіюватиметься від одного суспільства до іншого. Він змінюється у міру зміни часу. Оскільки дипломатичне життя загалом стало не формальним, сучасні дипломатичні візити призвели до того, що протокол став менш формальним. Однак є деякі фундаментальні принципи, які не змінилися, наприклад, такі як пріоритет, форми листування між державами, характер дипломатичних привілеїв та імунітетів та офіційні державні церемонії. Дипломат навчається на досвіді, щоб уникнути ненавмисного вчинення помилок і тим самим сприяє добрій волі між народами.

• Загальна характеристика та роль дипломатичного протоколу у міжнародних відносинах

Етнографічні дослідження дають уявлення про зародження перших звичаїв міжплемінного спілкування у первісних общинах. Ці ж роботи розкривають джерела виникнення і спрямованість перших етичних норм, що регулювали людську поведінку всередині них. Підтримка мирних відносин, всупереч поширеній думці, була характерна для багатьох первісних соціумів, що підтверджується їх традиціями і легендами.

В давні часи існував звичай недоторканності послів і вісників. З точки зору аналізу природи і еволюції гуманітарної складової у зовнішній політиці, самі перші форми дипломатичних контактів та етичних норм цікаві тим, що вони дозволяють вичленувати раціоналістичний характер мотивації, яка визначає вибір ненасильницьких засобів взаємодії із зовнішнім світом. Крім того, можна говорити про те, що звичай недоторканності послів виник як норма, заснована на взаємності.

Недоторканність чужих послів гарантувала безпеку своїх власних. У міру розширення мирних контактів та залучення в них нових соціальних груп норма взаємної недоторканності поширювалася і на них. Так чином, збереження життя чужим бранцям могло забезпечити тих членів групи, які самі опинилися в полоні.

Перші прояви «гуманізму» в доісторичній «зовнішній політиці» були чітко структуровані раціональним розрахунком. Але разом з тим не можна упускати з виду і фактор «ідентичності» в розвитку етичних норм у людей, що жили первісно общинним ладом. Так, приналежність до однієї і тієї ж общини визначила межі альтруїстичної поведінки. Чітко виражена відмінність між «своїми» і «чужими» була закріплена на рівні мовних картин світу. Дегуманізація «чужого» була природною практикою і об'єднувала членів однієї громади.

Вивчаючи форми первинних «гуманітарних» практик у зовнішніх відносинах первісних товариств, можна виділити такі значущі фактори для становлення «гуманних» форм міжгрупового спілкування, як:

- 1) процес поступового розширення меж малих людських спільнот;
- 2) звичай дарообміну як інструмент «олюднення» зовнішнього соціального простору [40, с.71].

Гуманітарна складова у зовнішній політиці має найдавніші витoki і начала, це механізм відновлення людяності після різних стресових впливів, без якого суспільства не змогли б виживати і розвиватися. Між тим, досить складно провести межу між «дипломатією» і такий її різновидом, як «гуманітарна дипломатія», на ранніх етапах, коли тільки зароджувалися дипломатичні звичаї. Тим не менш, ті звичаї, які пізніше вплинули на формування норм міжнародного гуманітарного права та гуманітарну діяльність в умовах міжнародних криз, можуть бути виділені як свого роду початковий досвід гуманітарної дипломатії.

Очевидно, що багато первинних дипломатичних практик, особливо ті, що пом'якшували наслідки військових дій, носили компенсаторний характер. З виникненням ранньодержавних утворень змінюється система внутрішньо суспільних відносин. Для правлячих еліт підконтрольне їм населення стає цінним ресурсом розвитку. Його збільшують разом з територіальною експансією. Підкорені народи втрачають свободу, але включаються в межі розширених політичних спільнот. Разом з мирною і військовою експансією і взаємопроникненням різних культур розвиваються уявлення про мир і необхідність підтримки соціальності.

Пізніше, гуманізм в своєму новому прочитанні, заснованому на індивідуалістичному світогляді, знаходить вираз у принципі невтручання у внутрішні справи інших держав. Вестфальський мир 1648 р. означав, що підтримка миру і соціальності в європейській міжнародній системі можливі не завдяки християнській спільності всіх її народів, а навпаки, в результаті закріплення за світською владою заходів відповідальності за благополуччя населення [43].

Віденська система міжнародних відносин була оформлена на Віденському конгресі 1814-1815 рр. Віденські принципи були спрямовані перш за все на підтримку миру в Європі і ще не були глобальними. Поява питань гуманітарного плану на

міжнародному порядку була закономірним наслідком загальних структурних змін в суспільному житті, пов'язаних з розвитком капіталістичних відносин в Європі початку ХІХ ст.

Протягом другої половини ХІХ ст. продовжували розвиватися різні пацифістські об'єднання, засновані ще в першій половині ХІХ ст. За межами Європи, в інших регіонах світу, основна частина гуманітарної діяльності здійснювалася європейськими та північно-американськими місіонерськими (католицькими і протестантськими) організаціями. Розвиток міжнародного гуманітарного співробітництва в самій Європі в останній третині ХІХ ст. в основному прийняв форму дипломатичних конференцій, конгресів світу, на яких розроблялися нові документи в сфері міжнародного гуманітарного права.

Протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття сформувалася нова модель дипломатії – гуманітарна дипломатія, що проголосила примат прав людини і вийшла за традиційні рамки виняткової правосуб'єктності держав. Розвиток гуманітарних аспектів дипломатії пов'язаний із захистом індивідуума і найбільш вразливих категорій населення – етнічних і релігійних меншин, жінок, дітей, біженців, а також жертв збройних конфліктів, тероризму і екологічних катастроф [48, с.105].

Одне з масштабних завдань – вивчення природи дипломатії, її сучасних моделей і ефективних інструментів, пов'язаних з кризою класичної дипломатії. Дослідники звертають увагу на необхідність повернення в міжнародних відносинах до філософії моралі і ціннісних орієнтирів. У зв'язку з прискоренням темпів глобалізації активно розвиваються нові напрямки дипломатичної діяльності в таких сферах, як навколишнє середовище, культура, здоров'я, знання і багато іншого.

Вчені сьогодні пишуть про «кліматичну дипломатію», «дипломатію прав людини» і навіть про «дипломатію вакцин», оскільки сучасна гуманітарна діяльність багатогранна і глобальна. Вона знаходить застосування в різних державах і ситуаціях, в різних соціумах. У науковому дискурсі поняття «гуманітарна дипломатія» також з'явилася порівняно недавно.

На думку дослідників, сам феномен «гуманітарної дипломатії» перестав бути явним, по-перше, через неточності і суперечливий характер самого терміну, по-друге, через неясності його практичного застосування. Поняття «гуманітарна дипломатія» і «традиційна дипломатія» не тільки мають багато спільного, але характеризуються за посередництвом різних категорій. На відміну від класичної дипломатії, заснованої на переговорах, гуманітарна дипломатія фокусується на «максимізації» міжнародної допомоги в рамках гуманітарних операцій та програм, а також на встановлення партнерських відносин для досягнення гуманітарних цілей [50, с.35].

Протокол – слово, що з грецької «*protokollon*» (*protos* – перший, а *kola* – клеїти) – у середньовіччі означав правила оформлення документів та ведення архіву. У цьому

сенсі термін «протокол» вживається і сьогодні, наприклад, протокол зборів, засідання; у судочинстві – протокол обшуку або судового засідання [55, с.30].

Увійшовши ж у дипломатичну практику, це слово, крім оформлення документів, означало всі питання етикету і церемоніалу як складових частин дипломатичного протоколу. Етикет (від французького «etiquette») – це встановлені правила поведінки (поведінка в громадських місцях, манери, стиль одягу, форми звернень та вітань, стосунки з оточуючими тощо); правила ввічливості у дипломатичних колах.

Дипломатичний протокол є формою, у якій втілюється кожна зовнішньополітична акція держави, її внутрішнього чи зовнішнього представництва чи представника. Саме в цьому полягає політичний зміст та значення дипломатичного протоколу. Дипломатичний протокол створює відповідні умови для того, щоб відносини між державами, урядами та їхніми представниками могли розвиватися у дружній, мирній атмосфері та в обстановці взаємоповаги. Нині у міжнародному спілкуванні бере участь майже 300 держав, кожна з яких має свої соціально-економічний та суспільно-політичний устрій, історію, культуру, мову, релігію, традиції.

«Класики» дипломатичного протоколу та церемоніалу Джон Вуд та Жан Серре наголошують, що загалом протокол – це сукупність правил поведінки урядів та їх представників офіційного та неофіційного приводу.

Сучасні автори визначають його так: «Дипломатичний протокол – це сукупність загальноприйнятих правил, традицій та умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами та дипломатами при виконанні своїх функцій у міжнародному спілкуванні» [57, с.84].

Дипломатичний протокол – сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різних дипломатичних актів, форми відносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн [60].

Правила дипломатичного протоколу дозволяють підтримувати нормальні відносини між державами та їхніми представниками навіть у тому випадку, коли між сторонами мають місце претензії та розбіжності. Протокол – це своєрідна нейтральна зона зі своїми правилами та законами і всім, хто перебуває на цій території, необхідно підкорятися загальним вимогам. Однак чинні протокольні правила існували не завжди.

Разом з тим кожна країна має право вносити в протокол свою специфіку. Завдяки впливу національного колориту, історичних традицій та способу життя та віросповідання правила протоколу в тій чи іншій країні набувають своєї специфіки. Тому перше, що необхідно зробити дипломату після прибуття в країну свого

службового відрядження – отримати якомога повнішу інформацію про звичаї та особливості місцевого протоколу.

- **Основні принципи дипломатичного протоколу**

Без певного міжнародно-правового статусу, дипломатичний протокол нерозривно пов'язаний з міжнародним правом і є певним інструментарієм реалізації кодифікованих у міжнародне право принципів і норм міждержавного спілкування. Зокрема, основний принцип міжнародного права – принцип суверенної рівності держав, відбивається у протокольних нормах, що визначають порядок встановлення дипломатичних відносин.

У всіх протокольних заходах, здійснюваних у цьому процесі, суворо дотримується закріплений у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. принцип старшинства, який визначається не значимістю країни, що представляється, а класом направленою за кордон глави представництва та дати його акредитації.

У протокольній практиці це відбивається в тому, що у будь-яких представницьких зборах дипломати розташовуються у порядку, що забезпечує неухильне дотримання закріплених у зазначеної Віденської конвенції норм. На підставі визначеного цією Конвенцією старшинства голів дипломатичного представництва та суворого дотримання субординації, дипломатичним протоколом визначається також церемоніал зустрічей та проведів голів іноземних представників (послів та посланців), порядок вручення вірчих грамот, нанесення дипломатичних візитів [9, с.75].

Відступ від принципу рівності у представництві рівних класів дипломатичних представників країн неприпустимий, оскільки це може бути сприйнято як неповага до держави. Повага суверенітету держави демонструється дотриманням протоколу при вшануванні державного герба та прапора та виконання національного гімну. На підставі заснованих міжнародним правом принципів, насамперед, принципу невтручання у внутрішні справи держави були вироблені правила дипломатичного протоколу, яких необхідно дотримуватися при зустрічах і бесідах керівників державних служб з дипломатичними представництвами та при здійсненні інших важливих форм міжнародних контактів між державами [15, с.42].

Відповідно до дипломатичного протоколу під час таких зустрічей неприпустимо торкатися питань, що безпосередньо стосуються внутрішньої компетенції держав, що виходять за межі тих, які мають на меті підтримання та розвиток політичних, економічних, торгових, культурних та науково-технічних зв'язків. Відомий французький дипломат Франсуа де Кальєр, міркуючи над роллю дипломатії у міжнародній політиці у своїй знаменитій праці «О методе ведения переговоров с

государями», опублікованому в 1716 р., радив професійним дипломатам наступне: «Посередник у переговорах не повинен засуджувати форму правління, а тим більше поведінку монарха, з яким він веде переговори, навпаки йому слід хвалити все те, що він знаходить заслуговують похвали [15, с.44].

На підставі принципів міжнародного права, зокрема принципу суверенної рівності держав, а також найважливішого міжнародно-правового акту – Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. та Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. встановлено правила для дипломатичних та консульських посадових осіб [7].

Реалізації міжнародного принципу співробітництва держав сприяють вироблені дипломатичною практикою правила підготовки та форми дипломатичних документів, до яких відносяться виступи державних діячів, послання, ноти, меморандуми, листи, телеграми з викладом позиції держав з тих чи інших питань міжнародних відносин.

В ім'я плідного розвитку міждержавного співробітництва велика увага приділяється мові, що фігурує у дипломатичних зносинах. Такою мовою в давнину була латинська. У зв'язку з посиленням політичного значення Франції при Людовіку XIV він був замінений французькою, яка тривалий час залишається основною іноземною мовою, якою користувалися дипломати.

У ході мирної конференції, що проходила в 1919 р. в Парижі, вперше в дипломатичну практику увійшла англійська мова, яка стала мовою Ліги Націй. На конференції у Сан-Франциско у 1945 р. робочими мовами були англійська та французька. Проте прийнятий на конференції текст Статуту ООН було складено англійською, французькою, російською, китайською та іспанською мовами, причому всі п'ять текстів було оголошено автентичними [17, с.58].

Перша сесія Генеральної Асамблеї ООН прийняла правила, згідно з якими у всіх органах ООН, крім Міжнародного Суду ООН, офіційними мовами вважаються англійська, французька, російська, китайська та іспанська мови, а робочими мовами – англійська та французька. Аналогічні правила прийнято у всіх спеціалізованих установах ООН.

У двосторонніх відносинах вибір мови не належить до сфери регулювання міжнародного права. Кожна держава має право користуватися у всіх своїх відносинах з іншими державами своєю власною мовою. Двосторонні угоди між державами, як правило, приймаються двома мовами. Що стосується багатосторонніх угод, то вони складаються найбільш поширеною (або поширеною) серед держав-учасниць договором мовами.

Отже, дипломатичний протокол є міжнародною категорією. Його основні норми повинні дотримуватися більш менш однаково всіма державами. Водночас дипломатичний протокол кожної країни має свої особливості. Держави вносять до нього поправки, зміни та

доповнення, виходячи із соціально-економічного ладу, ідеології, національних особливостей та історичних традицій. Протокольні норми, засновані на принципах «міжнародної ввічливості», тісно переплітаються з правовими нормами, якими регулюються міжнародні відносини.

Необхідність їх дотримання вимагає наявності протокольної служби, яка є в кожній країні та стежить за тим, щоб відповідні вимоги протоколу, церемоніалу та етикету належним чином враховувалися у практиці міждержавних зносин. Коли відбувається визнання нових держав, встановлення дипломатичних відносин, призначаються глави дипломатичних представників, проводяться переговори та підписуються договори та угоди, необхідно чітко дотримуватися норм дипломатичного протоколу.

Також дотримання норм має відбуватися при міжнародних нарадах, при організації зустрічей офіційних делегацій, при святкових та жалобних подіях. Дипломатичний протокол є міжнародною категорією і майже кожною країною дотримуються одні й ті самі правила. Але з кожного правила бувають винятки. Оскільки дипломатичний протокол дуже «гнучкий», у багатьох країнах вносяться свої доповнення, які впливають із традицій, історії, культури, звичаїв.

Дипломатичний працівник, приїжджаючи, наприклад, до Парижа, Лондона, Вашингтона, Делі, Праги, Гельсінкі, Анкари або до будь-якої іншої країни будь-якого континенту, зустрінеться в основному з однаковими правилами дипломатичного протоколу. В Індії, наприклад, існує прекрасний звичай одягати на почесного гостя, що прибуває в країну, вінок з квітів.

У наші дні постійно відбувається вдосконалення та зміна норм дипломатичного протоколу. Необхідність їхнього вдосконалення обумовлюється політичними процесами, що відбуваються у світі. Ці трансформації поступово призводять до змін у міжнародній протокольній практиці. Незважаючи на це, зміни не торкаються норм, які лежать в основі і насамперед принципу рівності суверенних держав.

Протокол служить засобом реалізації та конкретизації основних принципів міжнародного права. Зокрема, суверенітет держави виявляється у таких протокольних нормах, як вшанування державного прапора, виконання гімну тощо. Принцип рівноправності держав проявляється в черговості подання дипломатів високій особі країни перебування, в розсадці делегацій на міжнародних конференціях і дипломатів на дипломатичних прийомах і т.д.

Будь-який відступ від дотримання прийнятих норм сприймається як заподіяння шкоди гідності та честі держави. Навіть мимовільна помилка може бути розцінена як навмисна образа. Протокол дотримується при переговорах, підготовці угод, надаючи їм урочистість і пишність більше значення і більшої поваги особливо важливим положенням, що містяться в них. У політичній та адміністративній структурі протокол відводить кожному своє місце, гарантує всім посадовим особам

можливість користуватися своїми правами, залагоджує спірні питання старшинства, а також суперечки, що стосуються надання привілеїв та імунітетів.

На підставі заснованих міжнародним правом принципів, насамперед принципу невтручання у внутрішні справи держави, були вироблені правила дипломатичного протоколу, яких необхідно дотримуватися під час зустрічей та бесід керівників державних служб з дипломатичними представниками та при здійсненні інших важливих форм міжнародних контактів між державами. Відповідно до дипломатичного протоколу під час таких зустрічей неприпустимо торкатися питань, що безпосередньо стосуються внутрішньої компетенції держав, що виходять за межі тих, які мають на меті підтримання та розвиток політичних, економічних, торгових, культурних та науково-технічних зв'язків.

Правила поведінки є своєрідним бар'єром, яким люди того чи іншого кола чи професії, у тому числі дипломати, захищають себе від вчинків та дій, несумісних із правилами, прийнятими у дипломатичному спілкуванні. Ці норми закріплюють ієрархію та субординацію, виконуючи дисциплінуючу функцію, забезпечують стабільність, порядок, підвищують ефективність ділової взаємодії, допомагають уникати конфліктів.

Протокол дає можливість кожному безперешкодно виконувати свої повсякденні обов'язки та регламентує діяльність національної влади (уряду, парламенту та адміністративних органів), а також діяльність іноземних представників у своїй офіційній якості, акредитованих при урядах (дипломатів, консулів, міжнародних офіційних посадових осіб та постійних чи тимчасових) іноземних місій та приватних осіб, які не належать до цих категорій).

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Фактори виникнення норм дипломатичного протоколу

Сучасна дипломатія є еволюційною категорією, що постійно розвивається та охоплює нові сфери. Після Другої світової війни неприйнятною для світу стала таємна дипломатія, а сучасна доктрина відкритої дипломатії – тобто відкритої для всіх акторів та населення – розвивається та є ознакою сучасності. Акторами сучасної дипломатії є держави, міжнародні утворення (як урядові, так і неурядові), економічні корпорації та холдинги, національні організації. В принципі всі організації, які мають ресурси та змогу для провадження дипломатичної діяльності, беруть участь у сучасній дипломатії.

Недержавні суб'єкти стали значними акторами. Не зважаючи на розвиток прав людини, у сучасній дипломатії беруть участь як демократичні, так і тоталітарні та авторитарні держави на кшталт Китаю. Лише на початку XXI століття дотримання прав людини стає суттєвим фактором дипломатичного спілкування, що наразі проявляється у програмах постконфліктної допомоги та міжнародною реакцією на придушення вільних протестів. Економічне співробітництво стало головною метою дипломатії, а військове – реагує не тільки на конфлікти, але і на нові загрози, зокрема, міжнародного тероризму та кібер-тероризму [13, с.420].

Розвиток засобів транспорту та зв'язку, прогрес в електроніці, повсюдна комп'ютеризація та інші досягнення науково-технічного прогресу прискорюють темп дипломатичного життя, неминуче позначаються на загальній тенденції до раціоналізації та демократизації протоколу, зміни деяких церемоніальних елементів, відмови від помпезності (у багатьох країнах, наприклад, скасовано гарматний салют при зустрічах і проводах глав країн, спрощено процедуру вручення вірчих грамот тощо.).

Зміни можуть викликатися необхідністю економії часу державного керівництва, дбайливим ставленням до витрачання коштів. Проте неминучі з часом зміни у протоколі не винні торкатися його основних норм, пов'язаних насамперед із принципами суверенітету країн, їх рівноправності у процесі міжнародного спілкування, невтручання у внутрішні справи один одного. Становлення дипломатії та дипломатичного протоколу довгий і трудомісткий процес, який розпочався з виникнення держав.

На кожному етапі відбувалася трансформація, вносилися доповнення та зміни. Створення дипломатичного корпусу мало потребу, оскільки за допомогою нього спрощувалося врегулювання відносин між державами. На даний момент існують певні правила та норми, що регулюють виконання дипломатичного протоколу.

Наразі ми хочемо розглянути, які норми існують у дипломатичному протоколі [19, с.242].

Змінювалися часи, змінювалися норми дипломатичного протоколу, але завжди за умовами церемоніалу стояли питання великої політики країн, престижу верховної влади. Протокольні правила виникли не раптом і не в результаті винаходу, зробленого будь-яким дипломатичним чи політичним діячем, або ж вирішення якогось міжнародного форуму.

Історично правила дипломатичного протоколу у вигляді звичаю виникли в глибині століть, починаючи з утворення примітивних державних форм, внаслідок частого та одноманітного дотримання однакових звичаїв та умовностей у спілкуванні в однакових, по суті, подіях, наприклад при оголошенні війни, пропозиції про налагодження миру, при укладанні домовленостей тощо.

Природно, з розвитком суспільства, зміною суспільно-економічних формацій змінювалися і протокольні норми [23, с.359]. Можна з упевненістю сказати, що навряд чи вдасться знайти якусь значущу зовнішньополітичну подію, яка б реалізувалася без використання норм і правил дипломатичного протоколу. З його суворим дотриманням здійснюються:

- державні візити, у тому числі відбуваються зустрічі на найвищому рівні;
- призначаються глави дипломатичних представництв;
- відбувається вручення вірчих грамот;
- проводяться різні види дипломатичних прийомів;
- ведеться дипломатична переписка;
- відбуваються прийом та проводи офіційних делегацій;
- ведуться переговори;
- скликаються міжнародні конференції та наради;
- підписуються міжнародні договори та угоди;
- здійснюється реагування на різного роду святкові та траурні події;
- дотримується етикет гімну та державного прапора [24, с.10].

Відповідно до правил дипломатичного протоколу визначається поведінка дипломатів у країні перебування, їх одяг в офіційних випадках тощо. Сферою застосування дипломатичного протоколу є також ООН та інші міжнародні організації. У протоколі цих організацій є своя специфіка, проте, у його основі лежать загальноприйняті норми. Як зазначав відомий французький дипломат Ж. Камбон, правила протоколу в даний час здаються дещо старомодними. Але не

дотримуватися їх так само безглуздо, як не знімати капелюха при вході до церкви або взуття при вході в мечеть. По суті, не все так безглуздо в цих урочистих дрібницях [30, с.523].

Варто зазначити, що в сучасному світі норми дипломатичного протоколу мають загальноприйнятій характер, тобто вони рівні для всіх і повинні дотримуватися всіх держав. Звичайно, норми зазнають удосконалення та покращення, але без глобальних змін для них. Норми дипломатичного протоколу здебільшого виходять із правил міжнародної ввічливості. Немає жодних єдиних писаних чи усних норм міжнародного права, які б зобов'язували держави надавати конкретні певні почесті главі держави при його офіційному візиті в країну.

Протокол за своєю природою досить консервативне утворення, це одне з небагатьох явищ сучасного світу, яке не схильне до швидкоплинної моди і не змінює своїх традицій. Вочевидь, зміни у протокольній практиці відбуваються, але вони мають переважно еволюційний характер. Але тут свою роль відіграють життєві реалії, зміни у суспільно-економічному устрої, політичні процеси, що відбуваються на міжнародній арені, науково-технічні досягнення тощо.

Так, останнім часом у міжнародній протокольній практиці планувалася тенденція до раціоналізації та спрощення деяких елементів церемоніалу. Ці явища не суперечать, а, навпаки, сприяють подальшій уніфікації протокольних вимог у створенні єдиного загальновизнаного кодексу норм. А це, в умовах міжнародного спілкування, постійно актуалізує завдання освоєння та застосування на практиці норм та принципів дипломатичного протоколу, який є, по суті, гарантією успішного виконання дипломатом своїх професійних обов'язків та за словами відомого німецького політика та дипломата, канцлера Отто фон Бісмарка, за допомогою якого можна підняти політику держави, яка розвивається на належний рівень.

2.2. Місце дипломатичного протоколу в реалізації норм міжнародного права (на прикладі ООН)

У розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин важлива роль належить дипломатії, яка є сукупністю практичних заходів, а також відповідних форм, засобів та методів, що використовуються для реалізації зовнішньополітичних завдань держави. Дипломатична служба, виконуючи завдання, що стоять перед нею, дотримується при здійсненні різних зовнішньополітичних заходів певних традицій, кодифікованих та некодифікованих норм, тобто дотримуються дипломатичного протоколу. Роль дипломатичного протоколу при встановленні дипломатичних відносин між державами, а також при представництві держави при міжнародній організації має на меті розвиток дружніх відносин.

В даний час в світі відбуваються складні процеси, що відбуваються у світі: збройні конфлікти, сплеск націоналізму і тероризму, розповсюдження ядерної зброї та ін. Важливим інструментом такого впливу є ООН. Основне завдання Організації Об'єднаних Націй – підтримання миру та міжнародної безпеки, розвиток дружніх відносин між державами та діяльність, спрямована на врегулювання різних проблем, що становлять інтерес для держав. Не можна недооцінювати у діяльності роль дипломатичного протоколу [34, с.56].

Багато правил дипломатичного протоколу ООН отримали відображення у Статуті та правила процедури цієї організації. Забезпечення їхнього одноманітного застосування покладено на спеціальну протокольну службу, що входить як структурний підрозділ до канцелярії Генерального секретаря ООН. До основних функцій служби належать:

- оформлення прийому членів ООН;
 - зустріч гостей та забезпечення їх перебування у штаб-квартирі Організації та у США (реєстрація, видача посвідчень, сприяння надання дипломатичному персоналу імунітетів та привілеїв, посередництво між представництвами та місією США з адміністративних питань та ін.);
 - вручення повноважень новим постійним представникам;
 - підтримка порядку старшинства при розміщенні делегацій та ін.
- Розглянемо найбільш пріоритетні протокольні правила та протокольну практику ООН. Перше. Прийом до Організації Об'єднаних Націй нових членів,

У діяльності ООН значну роль грає дипломатичний протокол, спрямований на реалізацію міжнародного права. Можна відзначити, що є основний напрям привілеїв та імунітетів ООН конвенційного характеру в галузі міжнародного права. Напрямок перший – привілеї та імунітети загального характеру, що відносяться до ООН (і її представників) як специфічного міжнародного органу, що виконує певні функції в сучасному світі [39, с.112].

Зазначимо, що в основі привілеїв та імунітетів ООН лежить функціональна необхідність. Всі її посадові особи: Генеральний секретар, всі його помічники (їх дружини та неповнолітні діти) користуються привілеями та імунітетами, що надаються, згідно з міжнародним правом, дипломатичним представникам. І саме він визначає категорії посадових осіб, на яких поширюється режим цієї Конвенції. Генеральний секретар має право і зобов'язаний відмовитися від імунітету, наданого будь-якій посадовій особі, у тих випадках, коли, на його думку, імунітет перешкоджає здійсненню правосуддя і від нього можна відмовитися без шкоди для інтересів ООН.

Генеральна Асамблея ухвалила Конвенцію про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН. В узагальненому вигляді до них належать недоторканність приміщень, звільнення від прямих податків. Наступний напрям – імунітети та привілеї спеціальних місій, включаючи і експертів, які виконують доручення ООН у різних державах певних функцій, різний характер яких визначає і різний обсяг привілеїв та імунітетів.

До найважливіших з них належать такі недоторканність приміщень місії, багажу, засобів їх пересування, архівів та документів, особиста недоторканність глав та членів дипломатичного персоналу, імунітет від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції. Щоб виконання функцій протоколу проходили успішно, необхідно дотримуватися суворого та певного порядку, який регламентує контакти та зв'язки учасників

Держава, яка бажає вступити до ООН, надсилає заяву Генеральному секретареві. Порядок прийому держав ООН докладно визначено у правилах процедури Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки. Прийом будь-якої держави до членів ООН оформляється постановою Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки. Таким чином, для прийняття нового члена потрібна позитивна рекомендація Ради Безпеки та позитивне рішення Генеральної Асамблеї [44, с.89].

Після голосування делегація ухваленої держави займає місце в залі засідань, голова Протоколу ООН супроводжує її на місце в залі засідань. Наступного дня після прийняття перед ООН проводиться церемонія підняття національного прапора нової держави-члена ООН поруч із прапорами інших держав-членів ООН, розташованих ліворуч у алфавітному порядку. На церемонії підняття прапора є офіційні особи сесії, Генеральний секретар ООН, керівники делегації на сесії. Держави-члени направляють свої делегації до органів Організації Об'єднаних Націй та на сесії Генеральної Асамблеї. У свою чергу держави, які не є членами Організації Об'єднаних Націй, мають право направити спостерігачів. Статус спостерігачів визначається правилами, що діють в Організації Об'єднаних Націй, включаючи положення Віденської конвенції 1975 року.

Наступною функцією є зустріч високопоставлених гостей, розміщення делегацій країн у залі засідань Генеральної Асамблеї. Розглянемо насамперед особливості зустрічі високопоставлених гостей. Протокольна служба ООН розробляє програми візиту високопоставлених гостей, а саме: міністрів закордонних справ, глав держав та уряду. Ці програми затверджуються Генеральним секретарем ООН. Начальник протокольної служби (від імені Генерального секретаря ООН) зустрічає гостей в аеропорту прямо біля літака. Разом із начальником протокольної служби присутній, офіційний представник країни гостя в ООН та представник держдепартаменту США.

За практикою, що склалася, Генеральний секретар не зустрічає гостей в аеропорту, а вітає їх вже біля самої будівлі Секретаріату ООН. Якщо гість прибуває з дружиною, то генсек зустрічає їх зі своєю дружиною. Біля будівлі вишиковується почесна варта, в якій беруть участь офіцери служби безпеки ООН і піднімаються державні прапори країни гостя та ООН. Генсек влаштовує обід на честь гостя. На прийомі відбувається обмін тостами. Якщо високий гість відвідує під час сесії Генеральної Асамблеї, він має право виступити з промовою першим незалежно від списку ораторів на цей день. Регламенту на промови високих гостей немає. При цьому у залі Генеральної Асамблеї для глави держави встановлюється крісло почесного гостя поряд із трибуною.

У період проведення сесій Генеральної Асамблеї, старшість глав та членів делегацій залежить від прийнятого алфавітного порядку старшинства та визначається за допомогою жеребкування, яке проводиться напередодні Генсекретарем ООН. Перше місце на всіх сесіях займає країна, на яку випав жереб, а за нею вже в алфавітному порядку англійською мовою йдуть інші країни. Але він поширюється лише на рівних у дипломатичному рангу та становищі [44, с.93].

Існує важлива вада визначення порядку старшинства. Фахівці зазначають, що порядок розрахований переважно на осіб, які мають дипломатичний ранг. Але останнім часом до складу делегацій включаються люди, які не мають жодного рангу. Через це виникає складність планування їхньої участі у заходах. У Раді Безпеки ООН порядок протокольного старшинства дещо інший. За збереження алфавітного принципу старшинство починається з країни, представник якої на даний момент є головою Ради. Як наслідок, протокольне старшинство у Раді Безпеки щомісяця змінюється. Крім того, постійні представники країн – постійних членів Ради Безпеки згідно з традицією, що склалася в ООН, мають протокольну перевагу перед колегами з інших країн.

Далі розглянемо правила організації та проведення міжнародних конференцій. Існують різні міжнародні конференції, які залежать від ступеня їх розвитку чи важливості питань. До них відносяться зустрічі глав представництв держав, міністрів закордонних справ, звичайні міжнародні конференції. Щоб конференції проходили успішно, створюється Секретаріат. Його діяльність дуже важлива і реалізується у розробці проектів, замовлення транспорту, розсилання запрошень, підготовка конференц-залу та інше.

Також секретаріат займається іншими питаннями, наприклад забезпечує перекладачів, веде протоколи засідань, підтримує зв'язок з місцевою владою. Після закінчення секретаріат опубліковує матеріали, протоколи та звіти. Як робочі мови вибирають одну дві мови за умови, що у конференції беруть участь представники невеликої кількості держав. Організатори конференцій забезпечують синхронний переклад виступів офіційними робочими мовами. Але якщо представник виступає

не однією з визнаних офіційних мов, то делегація сама забезпечує синхронний переклад на робочу мову конференції [46].

Як буде розміщено делегації на конференції, визначають заздалегідь. В основі лежить алфавітний порядок розміщення згідно з однією з національних мов, найчастіше англійською або французькою. Жеребкування визначає країну, з якої починатиметься розсаджування. Так, наприклад, розсадження делегацій у залі засідань Генеральної Асамблеї ООН регулюється жеребкуванням. Вона проводиться щорічно напередодні сесії та діє від початку до закінчення засідань Генеральної Асамблеї. Розсадження делегацій починається з країни, на яку випав жереб бути першою.

Разом з тим, якщо дипломатичні ранги рівні, то при розсадженні враховується їх час перебування на посаді. Персональний склад делегацій на форумі кожен уряд визначає на свій розсуд, бажано, щоб керівники делегацій мали еквівалентний статус. Права всіх учасників міжнародного заходу визнаються рівними. Керівникам делегацій незалежно від рангу надаються однакові почесні у алфавітній черговості. Іноді протокольне старшинство глав держав на самітах визначається часом їх перебування при владі.

Цікаво розглянути регламент прапора ООН. Резолюція про прапор ООН прийнята Генеральною Асамблеєю 1947 р. Генеральним секретарем затверджено положення про прапор ООН. З 1967 року діє регламент прапора ООН. Прапор ООН – блакитний, із емблемою Організації. Емблема дорівнює половині висоти прапора і обов'язково поміщається в центрі. Розмір прапора (відношення висоти до довжини) – 2:3 або 3:5.

Згідно з регламентом, прапор ООН може вивішуватися один або з іншими прапорами з метою демонстрації підтримки принципів та завдань Організації Об'єднаних Націй. При вивішуванні прапора ООН з іншими прапорами усі прапори мають бути приблизно одного розміру та розташовуватися на одному рівні. В ООН національні прапори країн-членів ООН вивішуються відповідно до назв англійського алфавіту. Якщо національні прапори вивішуються по колу, прапор ООН вивішується на флагштоку у центрі кола [53, с.46].

Наступне, про що ми поговоримо – це імунітети та привілеї. Імунітети та привілеї існують для того, щоб функціонування міжнародної організації відбувалося належним чином. Певними імунітетами та привілеями користуються представники держав, які є членами міжнародної організації, щоб вони могли виконувати свої функції. У статті 104 глави XVI статуту ООН йдеться про те, що Організація Об'єднаних Націй користується на території кожного зі своїх Членів такою правоздатністю, яка може виявитися необхідною для виконання її функцій та досягнення її цілей [53, с.47].

Можна зазначити, що представники держав у міжнародних організаціях мають імунітет набагато досконаліший та ширший, ніж посадові особи. У системі ООН, представники держав у органах організації та на конференціях мають привілеї та імунітети, подібні дипломатичним привілеям. Під час відряджень особи, які виконують свої обов'язки, мають розширене коло імунітетів та привілеїв, ніж посадові особи у штаб-квартирі ООН. Варто зазначити, що обсяг таких привілеїв та імунітетів значно менший, ніж у дипломатичних представників. Імунітети та привілеї, що надаються згідно з міжнародним правом дипломатичним представникам, використовуються Генеральним секретарем ООН, його заступниками, дружинами цих осіб та неповнолітніми дітьми.

Проаналізувавши на прикладі Організації Об'єднаних Націй реалізацію дипломатичного протоколу у міжнародних відносинах, ми можемо сказати, що дипломатичний протокол відіграє значну роль у діяльності ООН.

Отже, дипломатичне меню з кожним століттям нашої історії, висловлюючись фігурально стає все більш різноманітним. У сферу дипломатії вторгаються проблеми економіки та фінансів, науково-технічного, культурного та гуманітарної співпраці, зміни клімату, захисту навколишнього середовища. Все гостріше та актуальніше стають питання безпеки, пов'язані з появою нових викликів та загроз – тероризм, організована злочинність, наркотики, незаконна міграція.

Порядок денний дипломатичних переговорів стає все більше щільним та насиченим. Дипломатичний протокол – невід'ємний організаційно-політичний інструмент дипломатичної служби та професійного забезпечення зовнішньополітичної діяльності державних структур. Це один із загальновизнаних інструментальних компонентів дипломатичної діяльності, покликаний служити успішному виконанню цілей та завдань зовнішньої політики будь-якої країни.

У цьому складається головний сенс дипломатичного протоколу. Протокольні норми, засновані на принципах «міжнародної ввічливості», тісно переплітаються з правовими нормами, якими регулюються міжнародні відносини. Необхідність їх дотримання вимагає наявності протокольної служби, яка є в кожній країні і стежить за тим, щоб відповідні вимоги протоколу, церемоніалу та етикету належним чином враховувалися у практиці міждержавних зносин.

Протокол регламентує діяльність органів зовнішніх зносин та іноземних представників, залагоджує питання протокольного старшинства, що визначає рамки, церемоніал та етикет протокольних заходів та урочистих актів, правила офіційного та особистого листування та цілий ряд інших питань, що належать до сфери міжнародних відносин.

Дипломатичний протокол – сукупність загальноприйнятих правил, традицій та умовностей, що дотримуються урядами, відомствами іноземних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами у міжнародному

спілкуванні. Серйозні зміни, що відбуваються у методі ведення справ у міжнародних відносинах, вимагають змін відповідного інструментарію, одним з яких є дипломатичний протокол, що відображає вимоги поворотного етапу сучасного світового розвитку.

У новому тисячолітті впевнено пробиває дорогу ясно виражена тенденція демократизації протокольних правил і норм, хоча сам протокол за своєю природою достатньо консервативний. Все сильніше бере гору прагматичний підхід до давно усталених міжнародних стандартів протокольної практики, насамперед, до її церемоніальної сторони.

Правила дипломатичного протоколу ґрунтуються на принципах «міжнародної ввічливості» – сукупності загальноприйнятих у міжнародному спілкуванні правил етикету, шанобливого, поважного ставлення до держави та її офіційних представників. Міжнародна ввічливість стосується всього, що символізує або представляє держава. Правила міжнародної ввічливості диктують певне протокольне ставлення до символів суверенітету держави (назва країни, національне свято, прапор, герб, гімн), вимагають відповідного шанобливого ставлення до керівників держави та її дипломатичних представників, регламентують протокольні форми реагування на важливі події у міждержавних відносинах, протокольні формули дипломатичного листування, звернень та привітань.

На правилах міжнародної ввічливості засновані також деякі пільги та привілеї, що надаються дипломатичним та консульським представництвом іноземних держав. Словом, коректність, стриманість, доброзичливість та взаємна повага – ось що характеризує правила міжнародної ввічливості у відносинах між суверенними незалежними державами та їх представниками. Джерелами норм дипломатичного протоколу є міжнародне право та право внутрішньодержавне, а також міжнародний звичай, історичні, культурні, релігійні традиції та особливості, які необхідно приймати до уваги в рамках міжнародного спілкування.

Дипломатичний протокол є категорією міжнародною, оскільки його правила засновані на історично сформованих міжнародних стандартах, є загальновизнаними і дотримуються у більшості країнах світу. Правила та норми дипломатичного протоколу зачіпають практично всі сфери міжнародного спілкування та визначають зовнішню форму тих або інших дипломатичних акцій. Порушення правил дипломатичного протоколу будь-якої країни, особливо умисне, прийнято розглядати не лише як порушення міжнародної ввічливості, але і як фактор нанесення серйозної шкоди авторитету та престижу держави.

Дипломатичний протокол – живий організм, що розвивається в міру розвитку держави і суспільства. Застосування правил протоколу у визначеному ступені може залежати від характеру міждержавних зв'язків. Залежно від стану політичних відносин з тією чи іншою країною їм надається більша, або менша урочистість за

рахунок церемоніальної сторони, розширення або зменшення кількості рівня участі офіційних осіб у відповідному протокольному заході.

3.1. Традиції та сучасний міжнародний досвід організації протокольних служб

Професіоналізацію сучасної протокольної діяльності обумовлює все більш публічний характер зовнішньої політики. За допомогою електронних ЗМІ свідками найважливіших політичних подій (нерідко в режимі on-line) стають мільйони телеглядачів – майбутні потенційні виборці. Політики у свою чергу, будучи зацікавлені у виграності «телевізійної картинки», змушені, образно кажучи, виступати у ролі свого роду акторів, які потребують відповідного режисерського супроводу.

Такий супровід і має забезпечувати державний протокол. Практика побудови служб, що склалася в даний час у світі відносно державного протоколу характеризується більшою чи меншою їх централізацією, наявністю чи відсутністю головного координуючого органу. Наявність такого органу дозволяє проводити єдину державну політику у протокольному забезпеченні міжнародних контактів посадових осіб різних гілок влади. У Франції, наприклад, це протокольний департамент КЕ до ОРСЕ – МЗС Французької Республіки [52, с.144].

Департамент одночасно обслуговує президента. Його директор супроводжує главу держави у всіх поїздках за кордон. До послуг протокольної служби зовнішньополітичного відомства вдаються всі міністерства і навіть приватні особи, коли йдеться про прийом ними іноземних високопосадовців. У підпорядкуванні у голови департаменту перебуває ряд відділів, зокрема відділ церемоніалів.

Ще один приклад – Італія, де декретом Президента країни заснована посада шефа протоколу Республіки, до обов'язків якого входить протокольне забезпечення міжнародної діяльності вищих посадових осіб держави. Шефу протоколу надані широкі повноваження щодо встановлення та підтримання контактів з главами держав та урядів та зацікавленими відомствами інших країн. Однак у світі, зокрема у більшості монархій, набагато більше поширення набула інша модель організації протокольних служб. Вона ґрунтується на розосередженні функцій протокольного забезпечення серед різних структур, що створюються на всіх рівнях влади – канцеляріях монархів, апаратах парламентів та президентів, кабінетах міністрів, а у федеративних державах – й у суб'єктах федерацій. Такий підхід відповідає принципу поділу функцій та компетенції гілок влади, що дозволяє у повсякденній роботі краще враховувати специфіку завдань, що стоять перед ними [52, с.146].

Так, у ФРН діють протокольні служби федерального президента, канцлера, бундестагу, МЗС та інших міністерств, і навіть протокольні служби земель. Правда, при цьому нормативними документами спеціально обумовлено порядок їх взаємодії

при забезпеченні протокольних заходів на вищому рівні. Цей принцип лежить у побудові протокольних служб США, Великобританії, Японії, Швеції та ін.

Обидва підходи (відмінності між ними бувають досить умовними) до організаційної побудови служб державного протоколу мають свої незаперечні переваги, підтвержені багаторічною міжнародною практикою. Вибір на користь одного з них буває продиктований різними факторами: формою державного правління, національними традиціями, особливостями протокольної ієрархії тощо [56].

Протокольна служба посольства зобов'язана з маси щоденної інформації про події в країні перебування вміти своєчасно виділити такі, що вимагають протокового реагування на рівні посла, міністра закордонних справ чи глави держави. У рамках правил країни перебування дипломати вивчають країну, її політику, роблять узагальнення та прогнози, вносять пропозиції своєму уряду про зміцнення зв'язків по всіх лініях або вирішення протиріч, що існують між державами, у підході до тих чи інших міжнародних проблем. Все перелічене вище сприяє розвитку дружніх відносин між державами. А це по суті є найважливішим у міжнародному праві та праві зовнішніх зносинах.

Сучасна українська протокольна служба заснована на загальноприйнятих нормах протоколу, церемоніалу, етикету та міжнародної ввічливості, має досить розгалужену структурну організацію на відміну від минулого, коли всіма питаннями протокольної практики займався виключно Протокол Міністерства закордонних справ. За останні чверть століття створено протокольні служби в адміністрації Президента, в апараті Уряду, у міністерствах та відомствах [59, с.108].

У цих умовах важливу роль відіграє добре налагоджена координація між ними, співпраця та взаємодія. Департамент державного протоколу МЗС України очолює директор, призначений посаду наказом міністра. До кола його обов'язків входить вирішення поточних виробничих, штатних та кадрових питань, розподіл працівників за основними напрямками роботи, визначення кола посадових завдань та інструкцій, забезпечення збереження державної та службової таємниці, консультація з протокольних питань інших відомств та підрозділів міністерства.

З усіх питань, що належать до компетенції департаменту, директор представляє Міністерство закордонних справ у органах виконавчої влади, в установах та організаціях іноземних держав. На цю посаду призначається, як правило, висококваліфікований професійний дипломат, найчастіше в ранзі Надзвичайного та Уповноваженого Посла, який має великий досвід роботи у центральному апараті міністерства та за кордоном.

У дипломатичних представництвах протоковою роботою займається спеціально виділений для цієї мети співробітник – так званий «шеф протоколу», що у більшості випадків підпорядковується безпосередньо главі представництва. Часто ці функції поєднує помічник посла чи інший оперативний працівник. В будь-якому у разі він

повинен добре знати протокольну практику країни перебування, іноземну мову, відрізнятися оперативністю, швидкістю реакції та хорошими організаторськими навичками.

Департамент державного протоколу нині складається з трьох підрозділів, кожним із яких керує начальник відділу: відділ перебування дипломатичного корпусу; відділ візитів та делегацій; відділ інформаційної роботи з дипломатичним корпусом, реєстрації та урядових телеграм. Одним з найважливіших завдань департаменту є забезпечення засобами та методами дипломатичного протоколу зовнішньої політики країни, координація діяльності міністерств та відомств відповідно до їх функцій, визначених Основними положеннями державної протокольної практики України.

Україна зацікавлена у вирішенні завдання якісного підвищення узгодженості та ефективності роботи з пріоритетних напрямів української зовнішньої політики, істотного посилення міжвідомчої взаємодії у міжнародній сфері при забезпеченні дієвої координуючої ролі МЗС України як головного органу в області відносин з іноземними державами та міжнародними організаціями [2, с.175].

Важливим завданням департаменту є координація контактів органів виконавчої влади з іноземними дипломатичними представництвами в Україні. Департамент повинен своєчасно інформувати керівництво міністерства про випадки порушення. Департамент вирішує весь комплекс питань, пов'язаних із призначенням та акредитацією нових закордонних послів, включаючи погодження агреману, організацію зустрічі та провідів, а також забезпечує дотримання привілеїв і імунітетів дипломатичних та адміністративно-технічних співробітників дипломатичних представництв, акредитованих в Україні, веде реєстрацію пересування їх персоналу територією країни.

Співробітниками департаменту ведеться облік і реєстрація паспортів дипломатичного та адміністративно-технічного персоналу посольств та членів сімей, що спільно проживають з ними (подружжя, батьків, дітей), на підставі чого їм видаються відповідні документи (дипломатичні або службові картки). Департамент забезпечує дотримання привілеїв та імунітетів іноземного персоналу диппредставництв та бере участь у межах своєї компетенції у врегулюванні матеріальних претензій між російськими фізичними та юридичними особами, з одного боку, та дипломатичним корпусом – з іншого [4, с.56].

Департамент займається підготовкою та винесенням на розгляд проектів відповідних розпоряджень з організаційно протокольному забезпеченню візитів за кордон і бере участь у їх реалізації, проводить консультації з протокольними службами зовнішньополітичних відомств іноземних держав, приймає підготовчі та передові групи, веде дос'є про перебування в нашій країні закордонних делегацій найвищого рівня.

Спільно з іншими підрозділами міністерства організовує підготовку та внесення на розгляд проектів розпоряджень щодо прийому глав держав та урядів, міністрів закордонних справ зарубіжних держав, керівників окремих міжнародних організацій, а також проекти програм їхнього перебування. Керівництво департаменту і співробітники відділу візитів та делегацій беруть участь у протокольній-організаційній забезпеченні таких заходів як зустрічі та проводи, переговори, покладання вінка, організація відповідних дипломатичних прийомів (сніданок, обід), поїздка країною.

З усіх питань, що стосуються забезпечення єдиної протокольної практики, Департамент державного протоколу працює у тісному та постійному контакті з протокольними службами Президента України та Уряду України, з міністерствами, відомствами. Відповідно до завдань та функцій Департамент державного протоколу укомплектовано відповідними штатами спеціально підготовлених дипломатичних службовців та працівників організаційно-технічного персоналу.

3.2. Наслідки невиконання дипломатичного протоколу

Дипломатичний протокол є невід'ємною частиною міжнародної політики. Його порушення може призвести до різного роду наслідків, особливо якщо забувають про дипломатичний етикет сторони конфліктуючих чи держав, що суперничають. Порушення правил дипломатичного протоколу будь-якої країни, особливо навмисне, прийнято розглядати не лише як порушення міжнародної ввічливості, а й як фактор завдання серйозної шкоди авторитету і престижу державі.

У свою чергу проблема відповідальності дипломата за скоєний ним злочин вирішується дипломатичними каналами. Іноземний дипломат може бути оголошений «небажаною особою» («персоною нон-грата») та видворений за межі держави. При цьому слід зазначити, що відповідальність за скоєну провину він несе за законами своєї держави. Тим часом у власних інтересах дипломат може на добровільній основі давати свідчення в усній або письмовій формі. Подібне може, наприклад, мати місце, коли стосовно дипломата скоєно недружній акт, а також коли він виявився залученим до дорожньо-транспортної пригоди чи іншого будь-якого інциденту. У таких випадках відмова від імунітету від юрисдикції здійснюється державою, що акредитує і завжди має бути виразно вираженою [25, с.30].

Віденською конвенцією 1961 року покладено й низку обов'язків на дипломатичні представництва та його співробітників щодо держави перебування [6]. Так, Представництво має використовувати свої приміщення виключно для офіційних цілей та вести всі офіційні відносини з державою перебування через міністерство

закордонних справ та інші відомства, щодо яких буде досягнуто відповідної домовленості.

Поряд з цим обов'язки персоналу полягають у тому, щоб поважати закони та постанови держави перебування та не втручатися у її внутрішні справи. Водночас дипломат не може займатися у країні перебування професійною та комерційною діяльністю з метою особистої вигоди. Статутом ООН, Конвенцією про представництві держав у відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру та інших міжнародно-правових документів регулюються особливості правового статусу, імунітети і привілеї міжнародних організацій, їх посадових осіб та службовців.

У міжнародних відносинах XXI ст. актуального значення набуває стан та реалізація дипломатичного протоколу України з іншими країнами. У своїх зусиллях Україна приділяє значну увагу міжнародно-правовому захисту українських громадян і співвітчизників, що знаходяться там, надання їм необхідної гуманітарної та міжнародно-правової допомоги. Однак слід зауважити, що реалізація такої проблеми йде складно, не знаходить належного розуміння з боку офіційних державних діячів та інституцій влади країн [31, с.106].

Сучасний глобалізуючий світ XXI століття переживає складні процеси у своєму розвитку. На міжнародній арені у різних регіонах не вщухають збройні конфлікти, відбуваються сплески тероризму та націоналізму, спостерігається небезпечна тенденція розповзання ядерної зброї, погіршується екологічна безпека. Всі ці явища вимагають як уважного вивчення з боку світового співтовариства, так і прийняття стосовно суб'єктів нормативних заходів впливу.

Дипломатичний етикет, як негласний стандарт спілкування, прийнятий людьми і є певним еталоном дій у реальних ситуаціях, формується на морально-етичних підставах, а міжнародний звичай – на звичності поведінки. Таким чином, з погляду змісту дипломатичний етикет, швидше, морально етичний, ніж звичайне правило поведінки.

Дипломатичний етикет є однією з органічних складових частин дипломатичного протоколу. Передбачається, що якщо дипломатичний протокол є вираженням хороших манер у відносинах між державами, то дипломатичний етикет – це прояв хороших манер у відносинах між посадовими особами, політичними та громадськими діячами, що представляють свою державу [41, с.184].

Норми протоколу – це офіційний рівень, а етикет – це культура, вихованість (неписані правила). Водночас грань між правовими нормами дипломатичного протоколу і правилами етикету досить умовна. Наприклад, разом узяті, вони і є основою, на якій будуються всі дипломатичні привілеї та імунітети.

«Етикет» і «протокол» багато в чому подібні. При цьому правила етикету в своїй основі є міжнародними, оскільки більша їх частина дотримуються у всіх країнах світу. Одночасно етикет кожної країни успадковує звичаї та умовності від давньої старовини донині і має досить суттєві особливості, що зумовлено історичними, національними, релігійними та іншими традиціями.

На відміну від етикету норми протоколу практично однакові у всіх країнах світу, тобто є міжнародними. Основа і сутність протоколу – це вираз глибокої поваги щодо гостя, країни та народу, які він представляє. Хоча, природно, і в протоколі кожної країни є свої нюанси, знання яких сприяє здійсненню міжнародних та зовнішньоекономічних контактів.

Розуміння дипломатичного етикету як елемента дипломатичного протоколу, на наш погляд, є безпідставним. По-перше, швидше за дипломатичний протокол, як сублимована системна сукупність правил міжнародної ввічливості, знаходить свої засади в дипломатичному етикеті, виставляючи їх конкретними формалізованими діями, правилами і ритуалами (принаймні, про це свідчить історія виникнення дипломатичного протоколу з придворного етикету). По-друге, норми дипломатичного етикету виходять за рамки протоколу і реалізуються, в тому числі і поза протокольними заходами.

Слід зазначити, що естетична функція етикету «носить декоративний характер, формує правила належної, гарної поведінки і проявляється у всіх сферах діяльності дипломата (починаючи з одягу і закінчуючи правилами ведення розмови). Можна погодитися з думкою тих авторів, які стверджують, що форма в етикеті втілює моральний зміст і набуває естетичної цінності тільки як результат відповідності цьому змісту. Відповідність форми та змісту в етикетній регуляції проявляється в комунікативній функції, через яку реалізується ціннісний зміст ідеальної норми, зафіксованої в етикеті за допомогою різних форм етикетної комунікації [42, с.118].

Дипломат, представляючи не стільки себе, скільки свою країну, повинен строго дотримуватися правил етикету. Поступово, щоб уникнути конфліктів, які могли спалахнути через дійсні або уявні образи, форми офіційних контактів між представниками різних держав стають дедалі більш регламентованими і залишаються такими і в наш час. Це робить зрозумілим існування в даний час окремих правил етикету, які навряд чи можна вважати повністю виправданими з раціональної точки зору.

В історії міжнародних відносин закріпилося та розвивається в наш час багатостороння дипломатія. Вона проявляється через участь держав у нарадах, конгресах, зустрічах, переговорах, а також у роботі міжнародних конференцій. У світі, коли сфера міждержавного взаємодії значно розширилася, конвенціональна форма співробітництва стала грати значну роль, у тому числі і в зовнішній політиці. При цьому тільки спираючись на норми міжнародного права можна домогтися, як

показують реальності відносин між державами в ХХІ столітті, можна вирішити складні міжнародні питання. І навпаки, їхнє ігнорування дестабілізує глобальну безпеку сучасного світу [47, с.109].

Практика і процедура конференцій включають загальноприйняті правила, створені задля досягнення результату. Дипломатія ж конференцій зводиться до знань та досвіду делегації, яка прагне досягти поставленої мети. Від голови чи президента конференції потрібні значна майстерність і дипломатичність, він має добре знатися на практиці та процедурі, тобто володіти такою наукою, як управління конференцією, щоб забезпечити успішне проведення.

Міжнародні конференції є своєрідною і важливою формою переговорного процесу її учасників. Підготовка, характер проведення міжнародних конференцій незалежно від масштабу учасників та тривалості проведення нерозривно пов'язані з нормами та процедурами дипломатичного протоколу. Це стосується таких важливих аспектів, як старшість делегатів, імунітетів та привілеїв її учасників, прийомів, що проводяться у процесі її проведення, розсадження делегацій, процедури ведення та ін.

Такі правила та норми призначені для досягнення максимально можливих результатів конференції, досягнення по можливості консенсусу серед її учасників, пошуку рішень, що відповідають інтересам безпеки держав та зміцненню миру між народами.

Помилки у дотриманні дипломатичного протоколу нерідко відбувалися з першими особами держави. Наприклад, Мішель Обама, коли була першою леді США, під час візиту до Саудівської Аравії у 2015 році порушила норми ісламського етикету. У громадському місці вона не вдягла головний убір. Більше того, дружина Барака Обами під час зустрічі потиснула руку королю Саудівської Аравії і з місцевими чиновниками також віталася за руку. Така поведінка є недозвільною для жінок в ісламських державах і є багато в чому образливою для арабського населення [58].

У 1992 році під час свого візиту до столиці Австралії Джордж Буш-старший привітав австралійських фермерів знаком перемоги – двома розведеними пальцями у формі латинської літери «V» – Victory (два пальці тильною стороною долоні назовні). Через якийсь час розгніваний натовп відповів йому тим самим. Виявляється, цей знак в Австралії є образою та приниженням [35, с.252].

У Берліні на урочистому заході прем'єр-міністр Сінгапуру Сяньлун «утік» від канцлера Німеччини Ангели Меркель. Згідно з протоколом, політики повинні були пройти килимовою доріжкою поряд під звуки військового оркестру. Але прем'єр-міністр або не знав, або забув про це [54].

Колишній шеф протоколу Михайла Горбачова та Бориса Єльцина Володимир Шевченко у книзі «Повсякденне життя Кремля при президентах» згадує, як під час візиту Єльцина до США Білл Клінтон за американською звичкою під час

переговорів без кінця закидав ногу на ногу, та ще й притримував її за черевик. «Що, Білле, черевик тисне?» – не витримав Єльцин. Клінтон усміхнувся і більше ніколи на зустрічах із ним такої пози не приймав [35, с.252].

Підручники з дипломатичного етикету трактують перехрещення ніг як порушення протоколу, яке в арабських країнах, наприклад, взагалі може розцінюватися як демонстрація повної неповаги до співрозмовника та спричинити припинення переговорів. Хоча зараз положення ніг не вважається таким вже важливим, оскільки протокольний етикет демократизується.

Заходи у відповідь з боку країни, стосовно якої порушувався дипломатичний протокол, найяскравіше ілюструє приклад, описаний у вищевказаній книзі Володимира Шевченка. Будучи керівником Служби протоколу, автор описав, як, тільки-но вийшовши у відставку, Єльцин поїхав до Віфлеєму на святкування двохтисячоліть християнства. Програму закінчили за графіком, приїхали до аеропорту та... застрягли. Проходить 15 хвилин від передбачуваного часу зльоту – літак стоїть. Командир корабля повідомляє, що місцева влада каже, що порушено зв'язок і немає машини супроводу.

«Ми 20 хвилин стоїмо із заведеним двигуном, – писав Шевченко. – І тут я розумію. Я запрошую командира корабля і питаю: «А чи не було у нас останнім часом збоїв під час прийому ізраїльської делегації в Москві?» Він відповідає, що була затримка з вильотом прем'єр-міністра, який перебував з офіційним візитом. Наші служби вчасно не підготували літак... Я уточнив, на скільки хвилин затримали виліт. Він відповідає: на півгодини. Я йому кажу: за 10 хвилин у вас запрацює зв'язок і з'явиться машина супроводу. Так воно і сталося» [49].

Іноді навіть малозначні вчинки можуть бути прийняті як особиста образа. Найчастіше порушення дипломатичного протоколу відбувається через незнання і ненавмисне порушення, але «відплата» у такому разі іноді неминуча. Дипломатичний етикет передбачає знайомство з культурою та традиціями народу, а значить, що його недотримання передбачає неповагу до представників цього народу.

Отже, дипломатичний протокол за своєю суттю (виходячи зі своєї природи) є елементом, що динамічно трансформується стереотипізованою фіксацією правил поведінки у сфері міжнародного спілкування. У своєму розвитку (еволюції) дипломатичний протокол переживає три стадії.

Починаючи як елементарне правило міжнародної ввічливості, він після багатократного повторення перетворюється на розряд звичаю. А у випадку нормативної фіксації для найбільш значущих суспільних відносин (як правило, в міжнародно-правовому договорі) перетворюється в міжнародно-правовий звичай, тим самим втрачаючи своє первинне значення, як норма міжнародної ввічливості,

оскільки на перше місце виходить не етичний аспект даного правила поведінки, а звичка та наступна сувора фіксація безпосереднього правила поведінки.

Дипломатичний протокол досліджує етикет дипломатії, без якого всі зусилля вести переговори були б марними. У світі миттєвого спілкування та зростаючої неформальності та впливу соціальних медіа правила дипломатичного обміну ніколи не були важливими. Вони створені не для того, щоб обмежувати, а не щоб дозволити.

Останнім часом, на жаль, серед дипломатів зростає тенденція зловживати своїм дипломатичним статусом для вчинення дій, заборонених законом і все ще претендувати на імунітет від судового процесу. Держави-учасниці також погіршують цю ситуацію, вибірково тлумачивши правила на свою користь, ігноруючи той факт, що взаємність є основою успішного функціонування дипломатичного захисту.

Дипломатичний агент представляє суверенну державу, він не повинен підлягати юрисдикції держави перебування і нести відповідальність за її закони. Ця теорія по суті має коріння в історії міжнародних відносин і ґрунтується на незалежності та суверенній рівності держав. Ця теорія підкреслює той факт, що свобода від територіальної юрисдикції держави перебування є важливою для збереження миру та дружніх відносин між державами.

Важливо, що згідно з цією теорією дипломат користується імунітетом від місцевої юрисдикції не лише тому, що він представляє іншого суверена, але й його підпорядкування законам іншої держави було б несумісним із його обов'язками перед сувереном.

Дипломатичні привілеї та імунітети не є необмеженими і поширюються лише на офіційні функції дипломатів та дипломатичні активи. Ця теорія заснована на переконанні, що надання імунітетів є необхідним для нормального функціонування міжнародних відносин. Теорія функціональної необхідності забезпечує міцну юридичну основу для розвитку сучасного права дипломатичного імунітету. Фактично, Віденські конвенції також чітко підтримують цей підхід як свою провідну філософію.

У преамбулі Віденських конвенцій зазвичай проголошується, що мета таких привілеїв та імунітетів полягає не в тому, щоб приносити користь особам, а в забезпеченні ефективного виконання функцій дипломатичних представництв як представників держав.

Протокольна практика підготовки та проведення візитів у нашій країні повністю відповідає загальноприйнятим міжнародним нормам. При суворому дотриманні принципу суверенності будь-якої держави, що в протокольному плані виявляється в таких нормах, як пошесті державному прапору, виконання державного гімну і

військові почесті (наявність почесної варти, прохід її перед високим гостем), у протокольній практиці нашої країни відсутня будь-яка різниця у процедурі прийняття високих гостей – представників великих та малих держав.

Протокольна служба посольства надає допомогу і в організації візитів делегацій іншого рівня, допомагаючи їм у дотриманні вимог протоколу країни перебування. Чим активнішими є взаємні контакти, тим більше буває делегацій, і всі вони потребують допомоги та сприяння спеціалістів-протоколістів дипломатичних установ та взаємної співпраці зі службами безпеки різних країн світу, бо від досвіду і вміння застосувати дипломатичний протокол часто залежать результати візитів.

ВИСНОВКИ

Розвиток міжнародних відносин нерозривно пов'язаний з генезою та роллю дипломатичного протоколу, як важливого інструменту взаємовідносин держав у світі. Нині у міжнародному спілкуванні беруть участь приблизно 300 держав. Кожна з них має свій соціально-політичний устрій, історію, традиції, культуру, мову. Неважко уявити, і про це свідчить історичний досвід минулого, що цивілізоване спілкування між державами було б неможливим, якби всі вони не дотримувалися загальних основоположних принципів взаємин. І в першу чергу таких як повага суверенітету, рівність, територіальна цілісність, невтручання у внутрішні справи один одного.

Необхідний був інструмент, за допомогою якого держави практично могли б реалізувати ці принципи. Таким інструментом є дипломатичний протокол. Він являє собою сукупність загальноприйнятих правил, традицій та умовностей, що дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами у міжнародному спілкуванні.

Перші елементи виникнення дипломатичного протоколу історично виникають у давнину. Становлення та розвитку його як системи міждержавних відносин та його закріплення відбувалося суперечливо і безпроблемно. Однак, починаючи з XVI століття і до нашого часу протокол служив і служить важливим фактором дипломатичних та політичних взаємин держав, дотриманням норм міжнародного права.

Слід наголосити, що норми дипломатичного протоколу – це не винахід якоїсь однієї країни чи групи дипломатів, а результат багатовікового спілкування країн. Протокол – категорія історична. Водночас людство відбирало повторювані правила, умовності та традиції, які відповідали інтересам підтримки нормальних взаємин між державами. Норми дипломатичного протоколу під час розвитку відносин між державами історично еволюціонізувалися. При цьому вони значною мірою під час переходу від однієї історичної епохи до іншої концентрувалися на загальновизнаному міжнародно-правовому принципі суверенної рівності держав, незалежно від соціально-політичного устрою, розміру території та чисельності населення, економічного стану та реального впливу серед інших держав.

Слід зазначити, що норми протоколу, по-перше, виходять із того, що кожній офіційній особі має бути виявлена належна повага з боку влади та офіційних осіб. По-друге, норми дипломатичного протоколу застосовуються на рівних підставах до представника будь-якої держави. По-третє, дотримання правил дипломатичного протоколу полягає в принципі взаємності.

Дипломатичний протокол за призначенням є міжнародною категорією. Його основні норми повинні дотримуватися більш менш адекватно всіма державами світу.

Водночас дипломатичний протокол кожної країни має власну специфіку. Держави вносять до нього поправки, зміни та доповнення, виходячи з соціально-політичного устрою, панівних теорій, національних особливостей та історичних традицій.

Україна та її дипломатія у своєму історичному розвитку пройшли низку великих історичних етапів. У ході таких етапів поступово склалися правила та норми дипломатичних відносин, формувалися основи та зміст дипломатичного протоколу з виробленими в Україні традиціями, культурою, панівним правом.

В даний час обов'язкове чітке дотримання норм дипломатичного протоколу необхідне, коли відбувається визнання нових держав, встановлення дипломатичних відносин, коли призначаються глави дипломатичних представництв, вручаються вірчі грамоти, здійснюються дипломатичні візити, проводяться бесіди, переговори, підписуються договори та угоди, організовуються зустрічі та проведення офіційних делегацій, скликаються міжнародні наради, конференції.

Особливо слід зазначити дотримання етикету державного гімну та державного прапора. У силу міжнародного характеру дипломатичного протоколу дотримання його норм спілкування між державами вважається обов'язковим. Відступ від загальноприйнятих норм, порушення чи довільна їх зміна однієї зі сторін можуть спричинити серйозні ускладнення у відносинах між державами.

Протокол служить засобом реалізації та конкретизації основних принципів міжнародного права. Зокрема, суверенітет держави виявляється у таких протокольних нормах, як вшанування державного прапора, виконання гімну тощо. Принцип рівноправності держав проявляється в черговості подання дипломатів високій особі країни перебування, в розсадці делегацій на міжнародних конференціях і дипломатів на дипломатичних прийомах і т.д. Будь-який відступ від дотримання прийнятих норм сприймається як завдання шкоди гідності і честі держави.

Дипломатичний протокол України постає як важливий політичний інструмент зовнішньої політики та дипломатичної діяльності держави. Відповідно до норм міжнародного правничий та етикою в Україні розроблено і реалізується протокол візиту глави держави всіх етапах цього процесу.

Важливо мати на увазі, що протокольні норми, засновані на міжнародному досвіді та традиціях, досить стійкі та стабільні навіть у таких екстремальних ситуаціях, як війна. Звичайно, вони набувають специфіки прояву. Водночас сам дипломатичний протокол в умовах війни відіграє важливу роль у зміцненні співпраці у сфері політики та військово-технічної галузі між союзницькими державами у боротьбі за справедливі цілі проти спільного ворога.

Дослідження показало важливу гуманістичну роль у роки Другої світової війни дипломатичного протоколу у співпраці СРСР, США та Англії у спільній боротьбі

проти фашистської Німеччини. В сучасній Україні, що бере участь у міжнародному співробітництві та дипломатичній діяльності, дипломатичний протокол відіграє важливу роль як істотний інструмент держави, що спирається на свою тривалу історію, культуру, традиції та норми міжнародного права.

Ефективна реалізація дипломатичного протоколу вимагає наділення його представникам певних привілеїв та імунітетів. У такому разі привілеї та імунітети, що надаються дипломатам, дають підстави для виконання своїх повноважень, поставлених державою, без перешкод з боку влади країни перебування. На користь своєї держави глава дипломатичного представництва повинен мати можливість діяти суверенно.

Слід зазначити, що зі свого боку дипломати, маючи імунітет і привілеї, мають певні обов'язки щодо держави перебування. Виходячи з Віденської конвенції 1961 р., всі імунітети і привілеї можуть бути класифіковані на дві категорії. Перша їх акумулює норми дипломатичного представництва. Це такі як: недоторканність приміщень, імунітети майна та засобів пересування, кореспонденції та архівів; фіскальний імунітет; право на безперешкодні зносини представництва з центром та іншими представництвами своєї держави, митні та інші привілеї.

Друга група синтезує норми дипломатичного персоналу та членів їхніх сімей. До них відносяться: недоторканність особи, житла; повний імунітет від кримінальної юрисдикції держави перебування, а також від цивільної та адміністративної юрисдикції щодо виконавчих дій; фіскальний імунітет; митні привілеї; звільнення від особистих обов'язків.

В Україні, як і в інших державах, принцип недоторканності іноземного дипломата набирає чинності з його прибуття в країну. Тим часом він зберігається у випадках розриву (припинення) дипломатичних відносин. При порушенні особистої недоторканності, а тим більше нападі на дипломата можливі серйозні інциденти, здатні призвести до негативних наслідків для відносин між державами. Поряд із цим не допустимі різноманітні дискримінаційні заходи щодо надання дипломатичних привілеїв та імунітетів.

Важливим інструментом такого впливу є ООН. Основне її завдання – підтримання миру та міжнародної безпеки, розвиток дружніх відносин між державами, діяльність, спрямована на врегулювання різних проблем, що становлять інтерес для держав планети. Не можна применшувати у її діяльності роль дипломатичного протоколу.

Багато правил дипломатичного протоколу ООН отримали відображення у Статуті та правила процедури цієї організації. Забезпечення їхнього одноманітного застосування покладено на спеціальну протокольну службу, що входить як структурний підрозділ до канцелярії Генерального секретаря ООН. Дипломатичний

протокол ООН відіграє важливу стабілізуючу роль міжнародно-правових відносинах держав.

Найбільш важливими функціями протоколу ООН є оформлення прийому нових країн до членів ООН, підняття державних прапорів, зустріч високопоставлених гостей, організація вручення повноважень новими постійними представниками, розміщення делегацій країн у залі засідань Генеральної Асамблеї.

Не можна недооцінювати і роль привілеїв та імунітетів, що надаються ООН та її представникам. Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН, а також спеціальних місій відіграє важливу роль у реалізації та зміцненні міжнародного права, є широким міжнародно-правовим документом, що створює ефективний режим для діяльності даної установи та її органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алданов Ю.В., Забара І.М., Резніченко В.І. Право зовнішніх зносин: Дипломатичне право, дипломатичне право міжнародних організацій, право спеціальних місій, консульське право: Збірник документів. Київ: Проміні, 2003. 784 с.
- Балабанов К. В., Трофименко М. В. Дипломатична та консульська служба: підручник для студентів ВНЗ. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2013. 432 с.
- Бабенко О.Г. Консульська служба України: підсумки першого десятиріччя. Науковий вісник Дипломатичної академії України. Вип. 5, 2000 С. 55 – 60.
- Биркович Т. Правове регулювання дипломатичної служби в Україні: автореф. дис... на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук за спец.: 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право»; Національний аграрний університет. Київ. 2007. 20 с.
- Боротканич Н.П. Асоціація музеїв космонавтики: історія, розвиток, сьогодення // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 18 / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПК. – К., 2010. – С. 157–164.
- Буткевич О.В. Історія міжнародного права: Підручник. Видання 2-ге, стереотипне. Київ: Вид. Ліра-К. 2018. 412 с.
- Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048. (дата звернення 12.06.22)
- Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047. (дата звернення 12.06.22)
- Вірчі грамоти. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Т. 1 / редкол: Л. В. Губерський (голова) та ін.; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ: Знання України, 2004. 655 с.
- Воронкова В.Г. Етика ділового спілкування: підручник. Київ: Патерик, 2016. 312 с.
- Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол /. Пер. с англ., 2-е исправл. Изд. Москва: Издательство «Прогресс». 1976. 401 с.
- Галушко В.П. Діловий протокол та ведення переговорів: Навч. посіб. 1-е видання. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 226 с.

- Герасіна Л.М. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірності, типи // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого № 2 (29). 2016. С. 80–94.
- Гончарова А.О. Дипломатична служба як складова частина державної служби України. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 1. С. 420-424.
- Гриценко Т.Б. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2017. 344 с.
- Гуменюк Б. Дипломатична служба: правове регулювання: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь. 2007. 224 с.
- Гуменюк Б. Основи дипломатичної та консульської служби: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь. 2004. 248 с.
- Ефективне ведення переговорів: Тактика швидкого реагування: Ходжсон, Джейн (Нові підходи до творчого мислення та вирішення проблем) / (Пер. з англ., за ред. Л. І. Байсари). Баланс-Аудит, 2012. 242 с.
- Єфремова К. В. Мистецтво дипломатичного протоколу як інструмент ділової комунікації // Право та інноваційне суспільство. 2020. №2(15). С. 35-39.
- Задорожна С.М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир // Право і суспільство. № 6. 2018. С. 241–245.
- Зінченко А. Історія дипломатії: від давнини до початку нового часу. Навчальний посібник. Вінниця, Нова книга, 2002. 564 с.
- Калашник Г. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 143 с
- Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 21.11.1947. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_170. (дата звернення 12.06.22)
- Кондик О.П. Особливості реалізації дипломатичними представництвами інформаційної функції. Науковий вісник публічного та приватного права. 2015. Вип. 5. С. 359-365.
- Коч С. В. Дипломатична та консульська служба: методичні вказівки та завдання до навчального курсу. Одеса: ТОВ «Удача», 2019. 31 с.

- Кочубей Ю. М. Імідж дипломата – імідж країни. Дипломатична акад. України. Науковий вісник. К., 2001. Вип. 5: Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. С. 30- 33.
- Ксенофонов О.В. Роль дипломатичного протоколу в реалізації норм міжнародного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2007. 198 с.
- Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Київ: Патерик, 2017. 222 с.
- Ларіна Ф.Ш. Дипломатичний протокол у праві зовнішніх зносин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Казань, 2008. 173 с.
- Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2015. 200 с
- Музика А. І. Функціональні завдання постійних дипломатичних представництв та засоби їх здійснення. Держава і право: зб. наук. пр. Юрид. і політ. науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 34.С. 523-529.
- Музика А.І. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики: дис...канд. юрид. Наук: 12.00.11/; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К. 2009. 197 с.
- Новиков К. Дарча грамотність. Інтернет-журнал «Закон і Бізнес». 2006. URL: https://zib.com.ua/ua/2683-darcha_gramotnist.html. (дата звернення 12.06.22)
- Окладна М. Г. Протокол вручення вірчих грамот у європейських країнах: загальне та особливе // Право та інноваційне суспільство. 2020. №2(15). С. 28-34.
- Панов А.В. Дипломатична і консульська служба. Підручник. Ужгород: Ліра, 2015. 121 с.
- Пелех І.В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві // Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2019. С. 250–253.
- Подворна О. Г. Дипломатичний протокол та етикет: навчальний посібник. Вид. 2-ге: перероб. та доп. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 218 с.
- Про Державний Протокол та Церемоніал України : Указ Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002, у редакції від

15.02.2010 року, підстава 98/2010. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746/2002>. (дата звернення 12.06.22)

- Про дипломатичну службу: Закон України Документ 2449-VIII, Відомості Верховної Ради, 2018. № 26. ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>. (дата звернення 12.06.22)

- Репецький В. Дипломатичне і консульське право: Підручник: Львівський національний університет ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Знання. 2006. 372 с.

- Ржевська Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2018. № 18-19. URL: <http://journals.iir.kiev.ua> (дата звернення 12.06.22)

- Ріяка В. Дипломатичний протокол: Навч. Посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2006. 134с.

- Руденко Г. Україна дипломатична. Київ: Генеральна дирекція по обслуго. інозем. представництв. 2003. 302 с.

- Руденко Г.М. Представництва іноземних держав в Україні: (статус, протокол, обслуговування, законодавчі акти): Наук.-дослід. вид.; Ген. Дирекція Київ. Міськ. Ради з обслуговування іноз. Представництв (ГДП); заг. ред. П.О. Кривоном. Київ: ІВЦ «Планета». 2004. 352 с.

- Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет: підручник. 2-ге вид., виправл. Київ: Знання, 2012. 262 с.

- Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет. Київ: Знання, 2010. 398 с.

- Сагайдак О.П., Сардачук П.Д. Посольство і консульство: організація і форми роботи. Львів: Знання, 2014. 317 с.

- Сардачук П. Д. Дипломатичне, представництво: організація і форми роботи: навчальний посібник, 2-ге вид. Київ, 2008.

- Сторожук О.Р. Організаційно-правові засади проходження дипломатичними працівниками дипломатичної служби. Дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ: Національний університет біоресурсів та природокористування України. 2014. 200 с.

- Тихомирова Є.Б., Постоловський С.Р. Конфліктологія та теорія переговорів: (Підруч. для студентів вищих навч. закл.). Рівне: Перспектива, 2007. 398 с.

- Тихомирова Є.Б., Постоловський С.Р. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник. Київ: Патерик, 2016. 240 с.

- Троян І. Трансформація ідеї суверенітету в системі міжнародних відносин XV–XVII ст. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 21. 2009. С. 33–39.
- Турчин Я.Б. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку XX ст.): навч. посіб. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2013. 140 с.
- Турчин Я.Б. Дипломатична та консульська служба. Київ: Патерик, 2014. 224 с.
- Федчишин С.А. Порухення дипломатичного протоколу в контексті дисциплінарних проступків працівників дипломатичної служби України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2016. № 21. С. 46-49.
- Фельтхэм Р.Дж. Настольная книга дипломата. Минск: Новое знание, 2004. 304 с.
- Чичкало-Кондрацька І.Б. Дипломатичний і діловий протокол: навч. посіб. Полтава: ПолтНТУ, 2018. 117 с.
- Чичкало-Кондрацька І.Б. Конспект лекцій з дисципліни «Дипломатичний та діловий протокол». Полтава: НУПП, 2020. 70 с.
- Чугаєнко Ю.О. Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет: Навч. посібник. Київ: 2011. 165 с.
- Шевченко Н.О. Особливості дипломатичного протоколу при монархічних дворах Європи. Юридична газета онлайн. 2019. Вип. 17. С. 1-9.
- Щерба О. Адаптація української дипломатичної служби до вимог сучасності в світлі досвіду країн Заходу: Дис... канд. політ, наук за спец.: 23.00.04; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ. 2001. 213 с.
- Що таке дипломатичний протокол? Що буде, якщо його порушать? URL:<https://uk.etcetera.media/shho-take-diplomatichniy-protokol-tse-pravda-shho-yogo-ne-mozhna-porushuvati.html>. (дата звернення 12.06.22)